
Alternatívák, fordulópontok és rendszerváltások az orosz történelemben és kultúrában

2014 májusában került sor a budapesti Ruszisztikai Központ (ELTE BTK) szervezésében első alkalommal a fiatal (35 év alatti) ruszisták nemzetközi konferenciájára. A konferencia egyrészt a fiatal Oroszország-kutatók számára kívánt fórumot nyitni, másrészt a budapesti Ruszisztikai Központ eddig is elismert nemzetközi tudományos pozícióját és tekintélyét kívánta erősíteni. A konferencián legnagyobb számban oroszországi kutatók vettek részt (Szentpétervárról, Moszkvából, Jekatyerinburgból, Krasnojarszkból, Lipeckből), de Ukrajnából, az Egyesült Királyságból, Lengyelországból, Romániából, Olaszországból, Franciaországból is érkeztek fiatal történészek, és természetesen magyar ruszisták is beszámoltak kutatási eredményeikről.

A majd 600 oldal terjedelmű konferenciakötet 2016 elején jelent meg, több mint 50 cikket közöl, az elhangzott előadások szerkesztett változatait.

A könyv fejezetei időrendben a középkori orosz történelemmel, a „hosszú XIX. század” történetével, a szovjet periódussal, a posztsovjét korszakkal, és kultúrtörténettel foglalkoznak. Arra egy rövid recenzióban természetesen nem vállalkozhatunk, hogy mind az 58 cikket ismertessük, csak néhány írásra hívhatjuk fel a figyelmet. Az pedig a recenzens önkényes ízlését tükrözi, hogy inkább a problémafelvető, eredeti (nem feltétlen szokványos) gondolatokat megfogalmazó, vagy „elméleti” jellegű írásokat népszerűsíti.

A középkori szekcióból témaválasztása miatt kiemelendő *Péderi Tamás* pécsi diák novgorodi hadtörténettel foglalkozó előadása. Öröndetes a novgorodi tematika külön vizsgálata, még akkor is, ha a következtetés az önálló novgorodi katonai stratégia állítólagos meglétéről vitatható. A tanulmánykötet egyik legeredetibb dolgozata (s a konferencia elhangzott előadásai közül is az egyik legjobb volt) *A. A. Kalasnyikova* szentpétervári doktoranda munkája. A XV. század végéről származó, bírósági ügyeket (földbirtoklással kapcsolatos pereket) vizsgálva arra a következtetésre ju-

tott, az egységes orosz állam nemcsak III. Iván „államszervező” tevékenységének következtében alakult ki (vagyis „felülről”), hanem „alulról jövő igény” is mutatkozott az alsóbb társadalmi csoportok részéről a központosított állam, vagyis a jól szervezett bürokrácia, igazságszolgáltatási rendszer kialakítására. Az orosz (moszkvai) történelemnek ez az eredeti látásmódja továbbgondolás esetén nagy potenciált rejt magában. A cikk a paraszti (magántulajdonú) földbirtoklás tekintetében is érdekes forrásbázist mozgat meg, azt demonstrálva, hogy csak a XVI. század elejéről mutatható ki az igény az orosz parasztság részéről a föld magántulajdonú birtoklására.

A. L. Klejtmán a XVII. század eleji ún. zavaros időszak Alsó-Volga-környéki népi emlékezetére vonatkozóan adott ismertetést. A „népi emlékezet” interpretációi értelemszerűen eltérnek a történettudomány vagy a hivatalos emlékezetpolitika megközelítéseitől. Már önmagában figyelemreméltó a népi emlékezet tartóssága, de jelen esetben nem is az a leginkább érdekes, hogy a nép történeti emlékezete mennyire „hiteles” vagy összeegyeztethető a történettudomány megállapításaival, hanem „a nép” értékpreferenciái („mentalitása”) miatt. A kutatásból kiderül, hogy az Alsó-Volga menti lakosság a jó és a rossz harcaként emlékszik vissza a zavaros időszak történéseire, s ebben a tekintetben a jó szerepében tűnik fel a „rendpárti” Vaszilij Sujszkij, míg a rossz erőit a trónbitorló, „felforgató” Grigorij Otopjev (I. Ál-Dmitrij) testesíti meg.

Szintén érdekes a lipceki Je. A. Koncsakova írása Novgorod svéd megszállásáról (1611–1617). Véleménye szerint vitatható a megszállás terminus, hiszen Novgorodban a „svéd időkben” megmaradt (vagy éppen az alsóbb rétegekből újra feltöltődött, ezzel meghatározott társadalmi mobilitást lehetővé téve) az orosz hivatalnokréteg, és nem került sor a svéd adminisztratív-államigazgatási minták erőszakos bevezetésére.

M. A. Kiszeljov, az Uráli Föderális Egyetem kutatója az Anna császárnő 1730-as trónra kerülése idején bevezetett hatalomkorlátozási kísérletek mibenlétéről írt izgalmas tanulmányt. Anna Ivanovná hatalomra lépésekor esküformula letételére kötelezték, többek között azt is kikötve, hogy ha az uralkodó nem teljesíti ígéreteit, elveszíti a koronát. A hagyományos interpretáció szerint az uralkodói jogkörök korlátozása az ideiglenes hatalmi vákuumban az önálló politikai ambíciókat megfogalmazó „bürokratikus apparátus” szándéka lett volna, (de valójában csak az ún. Legfelső Titkos Tanács lépése volt). Az efféle hatalomkorlátozás Kiszeljov szerint csakis a korban modern politikai filozófia ismeretében lehetséges (bár a hatalomkorlátozás gyakorlata és intézményesítésére történő kísérlete Oroszországban évszázados múltra nyúlik vissza). A XVI–XVII. századi orosz állameszményben

(melyet a *goszudar* 'uralkodó' szóból származó *goszudarsztvo* 'állam' kifejezés szimbolizál) az uralkodó és az állam elválaszthatatlan. Az 1730-as események arról árulkodnak, hogy a XVIII. századi Oroszországban megjelent egy olyan „államelméleti” gondolkodás, mely a politikai rendszerek esetleges alternatíváját feltételezte. Kiszjeljov kissé ellentmondásos következtetése szerint az 1730-as hatalomkorlátozás egyfajta „republikánus” törekvés volt, ugyanakkor a felső arisztokrácia érdekeit szolgálta.

A jekatyerinburgi kandidátus, *Szergej Szokolov* orosz sorskérdést felvető cikke (*Milyen uralmi forma illik leginkább Oroszországhoz?*) szerint a moszkvai történetírás már a középkortól fogva az önkényuralom eszméjét kultiválta, akár retrospektív módon is. A moszkvai történelemszemlélet már Ruriktól fogva „önkéntúrnak” titulálta a Rusz–Oroszország fejedelmeit, uralkodóit, és a pozitívnak tekintett autoriter kormányzati forma kultusza vált dominánssá az orosz történetírásban is *Tatyiscsevtől Karamzinon* át a szovjet historiográfiáig. Az önkényuralmi modell sikerében kulcsfontosságú szerepe volt Novgorod bukásának (1478). Novgorod ugyanis egy lehetséges („demokratikus”) alternatíva kudarcát is jelentette.

A Ruszisztikai Központ doktorandusza, *Suhajda Szabolcs* az 1830–1831-es lengyelországi felkelés magyar recepciójáról értekezett jól összeszedett, alapos írásában. A lengyel felkelésig Oroszország csak egy távoli, egzotikus országnak tűnt a magyar közvélemény szemében, mely alig tudott valamit a messzi északi országról. A lengyel felkelés idején is afféle távolságtartó semlegesség jellemezte a magyar közvéleményt Oroszország iránt. A lengyelországi események idején a sajtó nem kultivált érzelmi oroszellenességet, még ha szimpátiával is tekintett a lengyelek ügye iránt. A XIX. századdal foglalkozó tanulmányok közül tematikusan a legtöbb valamilyen módon a század második felének orosz útkeresésével foglalkozik (nihilizmus, forradalmi eszmék, állam és értelmiség viszonya, individualizmus és szocializmus viszonya stb., de a diplomáciatörténeti tanulmányok is a kötet erősségét képezik).

A szovjet korszakkal foglalkozó tanulmányok közül talán legérdekesebb a jekatyerinburgi *A. V. Koncseva* és *Je. I. Rabinovics* cikke, melyben a szovjet (uráli) nőkép alakulását tekintették át az 1920-as, 1930-as évekre vonatkozóan a szverdlovszki sajtó alapján. A következtetés, hogy a szverdlovszki sajtóban az 1920-as években még a tradicionális nőkép volt a domináns, és csak az 1930-as évek erőltetett industrializációja nyomán vált a „modern, dolgozó nőalak” általánossá. A „nők felszabadítása” azonban sok esetben nehéz fizikai munkára kényszerítésüket jelentette. A szovjet blokkal foglalkozó tanulmányok többsége a második világháborúval foglalkozik.

A jelenkori blokkban (az itt olvasható cikkek ilyen vagy olyan módon Oroszország „posztbirodalmi” – értsd: a Szovjetunió széthullása utáni – adaptációjának kísérleteit elemzik) a szentpétervári *Je. Szmirnov* a mai oroszországi emlékezetpolitikát tekintette át. Véleménye szerint a hivatalos politikai-ideológiai elképzelések egyrészt uniformizálni akarják az oroszországi emlékezetpolitikát („Oroszországnak egyetlen igazi és helyes történelme van”), másrészt igyekeznek nem beszélni az orosz történelem kevésbé dicső, esetleg szégyenteljes eseményeiről. Pedig egy nemzet nagyságát a múlttal való szembenézés képessége inkább emeli, érthetünk egyet a szerzővel.

D. O. Gafarowski (Krakkó, Jagello Egyetem) adatgazdag cikkében amellet érvelt, hogy a posztsovjet integrációs törekvések nem vezettek a gazdasági kapcsolatok bővüléséhez a résztvevő államok között.

A szerteágazó, de főleg XX. századi témákat megjelenítő művészettörténeti fejezet érdekes írása *Czegelnyik Natália* cikke Marina Cvetajeva költészetéről, a művek befogadásának aspektusairól, az olvasó részvételéről a művek megteremtésében („az olvasás az alkotásban való részvétel”).

Összességében, az 58 cikket megjelentető könyv változó színvonalú írásokat tartalmaz (mint szinte minden konferenciakötet), de nem kevesebb eredeti, perspektivikus, megfontolandó elképzelést, gondolatot, mint a „nagyok” műveiben.

Alternatyivi, perelomnije punkti i szmeni rezsima v isztoriji Rossziji. (Alternatívák, fordulópontok és rendszerváltások az orosz történelemben és kultúrában) *Alternatives, Turning Points and Regime Changes in Russian History and Culture. Matyeriali Pevoj mezsdunarodnoj naucsnoj konferencii molodih ruszisztov budapestszkogo Centra Ruszisztiki ot 19–20 maja 2014. g.* Materials of the First International Conference for Young Scholars of Russian Studies at the Centre for Russian Studies in Budapest, 19–20 May 2014. [Russica Pannonica], 586 o.

Gyóni Gábor